

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МОЛОДІ ТА ОСВІТИ

УДК 316.654:[616-036.21:578.834]:378-057.87](477)''2019/2020''

DOI: 10.26565/2227-6521-2020-45-08

ЩО ДУМАЮТЬ СТУДЕНТИ ПРО УКРАЇНСЬКУ ВИЩУ ОСВІТУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Черниш Наталя Йосипівна – доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна, email: nchernysh@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1638-8639>

Приходько Тетяна Олександрівна – студентка PhD програми за напрямом «Соціологія» Львівського національного університету імені Івана Франка, керівниця програми аналізу та досліджень Інституту міста, Львів, 79000, Україна, email: tpryhodko25@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4076-190X>

У статті здійснено аналіз результатів низки емпіричних досліджень модифікації світової та вітчизняної системи освіти в ситуації пандемії COVID-19 та запровадження карантинних обмежень включно із переходом на дистанційне навчання. Зроблено висновок про дисперсний несистематичний характер цих досліджень, а в умовах України – про їхню недостатню репрезентативність через використання переважно онлайн-методів, зосередженість на вивченні стану освіти в її середній ланці тощо. Проаналізовано дані комплексного репрезентативного дослідження «Як живе молодь України у час COVID-19», здійсненого за участю одного з авторів статті. У публікації викладено презентацію та інтерпретацію тієї частини отриманих в межах цього дослідження результатів, яка стосувалася ставлення молоді, зокрема і студентів, до змін в освіті в період першої хвилі пандемії у квітні-червні 2020 р. Виявлено головні тренди оціночних суджень опитаних, висвітлено індивідуальний досвід студентів щодо адаптивності до нових умов навчання, а також їхні уявлення щодо можливостей у цій сфері. Підкреслено, що респонденти, які навчаються у закладах вищої освіти, констатують факт недостатньої підготовленості системи вищої освіти до нової форс-мажорної ситуації, проведення навчання в дистанційному форматі, говорять про неготовність частини студентської молоді до нових умов організації навчального процесу. Відзначені прояви соціальної нерівності в ресурсах отримання якісної освіти її реципієнтами. Водночас наголошено, що рівень негативного впливу пандемії на освіту був найнижчим саме в системі вищої освіти України; студенти вишів продемонстрували досить високий ступінь адаптованості до нових умов навчання. сформульовано низку пропозицій, спрямованих на покращення якості навчального процесу в ситуації ймовірних нових спалахів COVID-19.

Ключові слова: пандемія COVID-19, вища освіта України, карантинні обмеження, дистанційне навчання, громадська думка студентської молоді, соціальна нерівність в освіті.

WHAT DO STUDENTS THINK ABOUT UKRAINIAN HIGHER EDUCATION IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC

Chernysh Nataliya – Dr Habil. in Sociology, Professor, Department of Sociology, Ivan Franko National University of Lviv, Universitetska Str 1, Lviv, 79000, Ukraine, e-mail: nchernysh@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1638-8639>

Prykhodko Tetyana – PhD Student in Sociology, Ivan Franko National University of Lviv, the Head of Analysis and Research Program, the City Institute, Lviv, 79000, Ukraine e-mail: tpryhodko25@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4076-190X>

The article analyzes a number of empirical studies on the modification of educational systems in the world and in Ukraine during the COVID-19 pandemic and the introduction of quarantine restrictions, including the transition to distance learning. A generalization is made about the dispersed non-systematic nature of these studies and their lack of representativeness due to online methods prevalence, their focus on studying the state of education in primary and secondary education etc. The answer to this was the implementation of a

comprehensive representative study «How Does the Youth of Ukraine live during COVID-19» where an author of this article participated as an analyst. The article contains a presentation and an interpretation of the youth attitudes, in particular students, to changes in education during the pandemic in April-June 2020. The main trends of evaluative judgments were identified, the individual experience of students in terms of adaptation to new learning conditions was highlighted and their ideas about opportunities in the field were analyzed. It consists in the respondents' statements about the insufficient preparation of the country's higher education system for the new force majeure situation of distance learning, as well as in the unpreparedness of some students for the new educational requirements. The manifestations of social inequality in receiving a quality education by its recipients have been recorded. At the same time, it was emphasized that in Ukraine the negative impact the pandemic on education was the lowest for students since they showed a higher degree of adaptation to new learning conditions. The article contains a number of suggestions to improve the quality of the educational process in case of new COVID-19 outbreaks.

Keywords: the COVID-19 pandemic, higher education in Ukraine, a quarantine restrictions, distance learning, public opinion of students, social inequality in education.

Постановка проблеми

Вже близько року заклади вищої освіти України працюють в умовах пандемії, викликаній вірусом SARS-CoV-2, запровадженням карантинних обмежень і переходу на змішану чи повністю дистанційну форми освіти. Здається, це досить часу, аби здійснити соціологічні рефлексії щодо осмислення принципово нової ситуації у вищій школі країни. Проте емпіричних досліджень з цієї проблематики поки що досить мало. Це не дозволяє здійснити комплексну концептуалізацію процесу переходу вищої школи на нові щаблі розвитку, створити належну основу для теоретичних узагальнень, прирощення соціологічного знання в зазначеній царині.

Говорячи про ступінь емпіричного опанування обраної нами проблеми, зазначимо, що поодинокі дослідження науковців різних країн присвячені або загальній ситуації з поширенням пандемії, або вивченню її впливу на окремі сфери життєдіяльності суспільства. [1, 2, 3] Передусім відзначимо веб-сайт Європейської дослідницької компанії Ipsos (www.ipsos.com), третьої у світі серед компаній такого гатунку, яка у розділі «Суспільство» розміщує результати наукових досліджень, пов'язаних з пандемією, зокрема у підрозділі «Динаміка корона-кризи». Ця компанія регулярно випускає збірку матеріалів «Глобальний освітній барометр» («Wise Global Education Barometer» за участю 20 країн світу), але його останнє видання/звіт датоване січнем 2020 р., коли пандемія тільки розпочиналася, і на момент написання цієї статті новіших випусків ще не було оприлюднено [4]. Тим не менше варто звертати увагу на дані цього барометру, що передують новій освітній ситуації і торкаються нових тенденцій в оцінюванні освітніх систем, готовності стейкхолдерів до майбутніх змін в освіті тощо.

Не менш важливими для аналізу обраної нами проблематики є результати дослідницького проекту Міжнародної асоціації Геллап (Gallup) під назвою «Майже рік з пандемією: результати міжнародного дослідження Gallup», реалізованого у 47 країнах світу (включно з Україною) наприкінці 2020 р. (від української сторони учасником цього проекту був Київський міжнародний інститут соціології) [5].

Ступень емпіричної розробленості проблеми

В Україні спеціалізовані дослідження стосовно освіти в період пандемії були зосереджені як на аналізі офіційних документів (постанов, рішень тощо), так і на вивченні громадської думки різних соціальних груп населення. Останні фокусувались радше на дорослому населенні України, а не на основній цільовій аудиторії освітнього процесу – підлітках та молоді як отримувачів освітніх послуг. Варто відзначити, що через карантинні обмеження та соціальну ізоляцію дослідження мали нерепрезентативний характер для генеральної сукупності різних груп реципієнтів освіти, оскільки базувалися переважно на онлайн-опитуваннях. На наш погляд, важливими прикладами із вітчизняних досліджень про освіту під час пандемії COVID-19 можна вважати такі дослідження.

- Опитування Державної служби якості освіти України, що було чи не першою реакцією владних структур на карантинні обмеження у зв'язку з COVID-19 та спрямовувалось на вивчення думки педагогічного персоналу середніх загальноосвітніх закладів країни, школярів старших класів та їхніх батьків. Опитування було проведено у квітні 2020 року в онлайн-форматі та охопило майже 211,9 тис. осіб, серед них 120,5 тис. – батьки, 44,1 тис. – учні, 43,4 тис. – вчителі, 3,9 тис. – керівники ЗЗСО [6]. Відповідно до його результатів виявлено, що найчастіше вчителі комунікували із учнями через надсилання параграфів з підручників та інших навчальних матеріалів (41%), натомість про проведення навчальних занять у режимі онлайн говорили лише 17% опитаних. Така диспропорція вказує на недостатню адаптованість учителів та шкільної адміністрації до зміни формату навчання на ранніх стадіях карантину, а також на невіру у те, що коронавірусна пандемія буде довготривалою. Уваги потребує і така виявлена обставина, що весною 2020 р. майже 2/3 педагогічного персоналу та учнів (62%) не мали необхідної техніки вдома, що є опосередкованим проявом нерівності у ресурсах забезпечення якісної освіти серед усіх учасників навчального процесу.

- Дослідження Центру інноваційної освіти «Про.Світ» стану реалізації дистанційного навчання в системі середньої освіти України. Методологія дослідження передбачала використання mixed methods: кількісне опитування (за допомогою онлайн-анкети, яку поширювали у Facebook та на emails шкіл з 14 областей України; опитано 5410 респондентів із 24 областей) та якісне опитування (глибинні інтерв'ю із 29 директорами шкіл у різних територіальних громадах України) [7]. Важливість цього дослідження полягає у тому, що воно сфокусоване на внутрішній організаційній культурі педагогічного персоналу під час пандемії, а також на соціальній нерівності між закладами середньої освіти, яких в Україні є майже 16,2 тис. Ця нерівність проявляється у такому: що меншим є населений пункт, то нижчим є рівень доступу до матеріально-технічної бази, внаслідок чого якість освіти знижується. Згідно із результатами дослідження, 62% вчителів задоволені стратегією комунікацій, яку використовує керівник закладу освіти упродовж онлайн-навчання, близько 60% опитаних комунікують з колегами у груповому чаті раз на 2-3 дні. Однією із проблем дистанційного навчання стала його дезорганізація через використання різних онлайн-платформ. Майже третина опитаних вчителів (29%) вказали, що вони користуються тими платформами, які є їм зручними, а це не завжди корелює з можливостями отримувачів освітніх послуг.

- Соціологічне дослідження «Освіта та пандемія: що українці думають про дистанційне навчання» консорціуму Центру Разумкова та Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва», яке було проведене в усіх регіонах України, окрім АР Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей 3-9 липня 2020 та охопило 2022 респондентів віком від 18 років [8]. Особливістю цього дослідження було зосередження уваги на агентах, які, на думку громадськості, мають нести відповідальність за освітній процес під час пандемії COVID-19. Більшість опитаних (57%) вважає, що це має бути Міністерство освіти та науки України. Роль місцевих адміністрацій у цьому вбачають лише 4% респондентів, а роль педагогічного персоналу – 6%. Важливою соціологічною інформацією, отриманою під час цього дослідження, можна вважати думки батьків про те, що після першої хвилі пандемії знизилась успішність їхніх дітей (26%), а також про недостатню увагу вчителів до своїх учнів (22%).

- Дослідження аналітичного центру CEDOS «Коронавірус та освіта: аналіз проблем і наслідків пандемії», в межах якого акцентувалось на діях Кабінету Міністрів України щодо організації навчального процесу в країні в умовах пандемії. Були проаналізовані рішення Уряду, які видавались з 11 березня до 4 листопада 2020 р., та рекомендацій Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я України щодо організації офлайн- та онлайн-навчання у закладах освіти, які оприлюднювалися із березня до жовтня 2020 р. [9]. Незважаючи на те, що Уряд країни здійснив низку заходів щодо захисту педагогів та реципієнтів освітніх послуг в епідеміологічній ситуації, автори дослідження вказують на певні прогалини у діяльності влади, зокрема на запізнілу реакцію щодо запровадження протиепідемічних заходів у навчальних закладах, а також на брак відповідних рекомендацій щодо безпосередньої організації освітнього процесу при переході на змішану чи дистанційну форми навчання.

Виклад основного матеріалу

Як бачимо, лівова частка наведених досліджень трансформацій освітніх процесів в Україні в ситуації першої хвилі пандемії коронавірусу носила дисперсний характер і стосувалася переважно середньої ланки інституту освіти як (апріорі) такої, яка виявилася найбільш проблемною і уразливою в сенсі адаптації до змінених умов викладання і навчання. Проведені дослідження лише підтвердили це припущення і водночас зумовили потребу у використанні такого роду соціологічної аналітики, яка була б спрямована, по-перше, на різні групи одержувачів освітніх послуг у їхньому порівнянні; по-друге, на виявлення специфіки отримання освіти цими групами у форс-мажорних обставинах; по-третє, на презентацію кращого досвіду дистанційного викладання і навчання, відповідного цим групам; по-четверте, врахуванню громадської думки всіх учасників освітнього процесу.

Ще одним напрямком соціологічної аналітики можна вважати розширення кола дослідників проблем модифікації системи освіти до переходу на дистанційне навчання на довгу перспективу, в тому числі й за рахунок розробки та реалізації міжнародних проєктів за участю українських соціологів. Протягом другої половини 2020 р. почали з'являтися спільні міжнародні дослідження важливих соціальних проблем доби пандемії коронавірусу за участю українських соціологів або виконаних за підтримки партнерів. Одним з них є комплексне дослідження, «Як живе молодь України у час COVID-19» проведене упродовж 19-29 серпня 2020 р. Львів.КОМандою: Українським Центром вивчення громадської думки «Соціоінформ», Інститутом міста та МолоДвіжЦентр.Львів за підтримки Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства закордонних справ Данії. Його результати оприлюднені у підсумковому звіті [10].

У ході проведення дослідження було використано триангуляцію методів, тобто поєднання дослідницьких процедур трьох видів:

- 1) методу фокус-групової дискусії (далі – ФГД), (всього було проведено 9 ФГД із загальним числом учасників 80 осіб молодіжного віку);
- 2) анкетного опитування (обсяг вибірки – 1200 осіб віком від 14 до 35 років; Вибіркова сукупність будувалась як багатошаблева стратифікаційно-пропорційна вибірка з квотним відбором на

останньому шаблі. Основні квоти у дослідженні: стать, вік, населений пункт та макрорегіон проживання. Метод дослідження CAPI (анкетне інтерв'ю «face2face» з використанням комп'ютера, Computer Assisted Personal Interviewing). Похибка репрезентативності вибірки з довірчою ймовірністю 0,954 (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,89% для показників, близьких до 50%;

- 3) 6 глибинних інтерв'ю із фахівцями та фахівчинями у сфері молодіжної політики в Україні (представників органів державного управління, зайнятості, партисипації, громадських недержавних організацій (благодійних, волонтерських, мистецьких, охорони здоров'я та довілля, інклюзивності тощо).

Оскільки ми обмежені форматом статті, наведемо тільки частину отриманих даних, які безпосередньо стосуються студентської молоді та її настроїв і думок щодо процесу навчання в нових умовах. У якості прелімінарних зауваг зазначимо таке.

- Щодо кількісного опитування: студентська молодь (ті, що навчаються у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) України I-IV рівнів акредитації) серед загальної сукупності у 1200 респондентів становила 21%, шкільна молодь – 10%.

- Одним із принципів побудови дизайну цього дослідження був розподіл освіти на формальну та неформальну із відповідним поділом отриманих даних. До неформальної освіти віднесено курси і тренінги поза закладом освіти. Представлені матеріали стосуватимуться переважно формальної освіти.

- Інформація, отримана за допомогою якісної методики через ФГД та інтерв'ю з фахівцями і фахівчинями, використовується у цій статті для інтерпретації та «підсилення» кількісних даних з метою наголосу на її значенні у представленості узагальненої позиції авторів статті.

Метою цієї статті є виявлення громадської думки одного із основних реципієнтів освітніх послуг – студентства щодо стану, проблем та можливостей розвитку вищої освіти в умовах розповсюдження коронавірусу.

Пандемія COVID-19, яка розпочалася наприкінці 2019 – початку 2020 рр., охопила практично усі країни світу та усі сфери життя людини включно з освітою. Освітній процес вважають найбільш вразливим, адже він охоплює значну кількість людей (учнів і студентів, вчителів і викладачів, батьків, а також усіх тих, хто працює у сфері неформальної освіти) і вимагає особливої адаптації до нових умов, зокрема й в Україні. Згідно із результатами зазначеного дослідження, майже кожна друга (48%) молода особа віком 14-35 років має стосунок до формальної освіти (самі респонденти або/та їхні діти навчаються у закладах середньої освіти, є студентами ЗВО). Близько 35% опитаних вказали, що були залучені до неформального навчання (слухали додаткові курси, брали участь у тренінгах, семінарах тощо). Головним завданням дослідження було визначення, як на думку молоді, зокрема студентів, пандемія коронавірусу та перехід на дистанційне навчання позначилися на якості освіти та на моделях поведінки молоді, що навчається.

Щодо якості освіти, то основними аргументами на користь негативного характеру зазначеного впливу на освітній процес були зниження рівня засвоєння знань (65% серед шкільної молоді та 57% серед студентської молоді), а також важкість сприйняття навчального матеріалу (63% та 58%, відповідно). Майже кожен другий студент (51%) висловив думку, що негативний вплив карантинних обмежень на освітній процес зумовлений погіршенням організації навчального процесу; медіанне значення цього параметру для всіх опитаних становило 55%. Два параметри освітнього процесу були оцінені всіма категоріями опитаної молоді однаково: погіршення зворотного зв'язку з викладачами (48%) та не завжди справедливе оцінювання знань з їхнього боку (31%).

У процесі опитування вдалося зафіксувати й інші проблемні ситуації, які висвітлюють перехід на дистанційне навчання. Йдеться про те, що нарікання респондентів на зниження об'єктивності оцінювання роботи студентів з боку викладача могло бути спричиненим сумнівами останнього в самостійності виконання навчальних завдань через зрослі можливості списування тощо. В умовах відсутності персонального контакту добросовісно виконувати домашні завдання виявилось складно. Майже кожен другий студент (48%) вказав на випадки списування або недобросовісного виконання домашніх завдань в умовах онлайн-навчання. Частина студентів могли підглянути, проконсультуватись з іншими, списати відповіді на поставлені питання. Така ситуація демотивувала ту частину студентів, які чесно виконували свої роботи. З іншого боку, 46% опитаних студентів вважають, що справедливість в оцінюванні матеріалів викладачі демонстрували на рівні докарантинного часу. Зазначені вище негативні явища, втім, були менш характерними для студентів і більшою мірою властиві іншим освітнім групам.

Отримані дані засвідчили більшу здатність студентів адаптування до свого навчання у формальних обставинах порівняно з іншими групами молоді. Очевидно, цим можна пояснити те, що студентів серед тих, хто втрачає бажання вчитися внаслідок переведення на дистанційне навчання і карантинні обмеження, 45% проти 52% серед інших груп молоді, що навчається.

Це знайшло своє підтвердження у відповідях респондентів стосовно можливості продовження навчання у форматі онлайн за умови наступних хвиль пандемії COVID-19 та запровадження карантину. У моделюванні таких майбутніх змін майже 28% опитаних студентів твердо переконані, що навчання могло б продовжитись в онлайн-форматі (на противагу 25% шкільної молоді). Чому ж так? Упродовж фокус-групових дискусій частина молоді зазначала, що для неї навчальний процес полегшився через відсутність зайвих витрат часу, переміщень, коштів на роздрук навчальних матеріалів тощо. Водночас як серед молоді загалом, так і серед студентів переважає думка, що сьогодні навчальний процес повинен відбуватись у комбінованому (онлайн та офлайн) форматі. Це спричинено тим, що певна частка молоді опинилась у ситуаціях, коли сама молода людина або хтось із членів її родини хворіли на COVID-19, і для неї важливо було дотримуватись епідеміологічних норм. У той же час молодь потребує соціалізації, включеності у соціальні відносини, реальне освітнє середовище. У цьому контексті можливо зазначити, що тільки 21% опитаних студентів надають перевагу традиційному формату безпосереднього здійснення навчання в університетській аудиторії.

Таблиця 1

**Розподіл відповідей респондентів на питання:
«За умови, що кількість випадків COVID-19 буде щоденно зростати, в якому
форматі повинні працювати заклади освіти?»
(% до тих, хто відповів)**

	Лише дистанційно	Комбінований формат	Лише офлайн	Важко відповісти
Студентська молодь	28%	47%	21%	4%
Шкільна молодь	25%	47%	24%	4%

В межах дослідження було зафіксовано досить багато нарікань молоді загалом і студентів, зокрема, стосовно недосконалої організації навчального процесу в закладах освіти всіх рівнів. Стосовно вищої школи можна виділити передусім недостатність матеріально-технічного забезпечення, проблеми належної інтернетизації навчального процесу в умовах переходу на дистанційне навчання. Результати опитування засвідчують, що лише половина молоді загалом задоволена якістю Інтернет-зв'язку при проведенні навчальних занять; серед студентів таких виявилось трохи більше – 57%. Найбільше нарікань у респондентів викликає відсутність єдиної уніфікованої онлайн-платформи для навчання, ситуація, коли журнали відвідування містилися на одній платформі, контрольні заміри знань відбувалися на іншій платформі, самі заняття – ще на одній, а складання іспитів/заліків – на окремій платформі. Це підтверджують і дані ФГД. Як виявилось, студенти могли отримувати навчальні матеріали або на Viber та ZOOM, або у Telegram чи на e-mail, або у GoogleClass чи MicrosoftTeam тощо. Така кількість платформ, які використовували викладачі, фруструвала студентську молодь та розпорошувала її увагу: від зосередженості на здобутті знань до адаптації у комунікації зі своїми наставниками. Водночас на запитання, чи є потреба у повторному проходженні матеріалу, який вивчався під час карантину, на початку нового навчального року, лише 56% студентів відповіли ствердно.

З'ясуючи питання щодо наявності вдома техніки для дистанційного навчання, ми виявили що нею задоволені 62% школярів та 65% студентів (див. табл. 2). Це можна пояснити тим, що молодь, яка вступає до закладів вищої освіти, з одного боку, проживає переважно у населених пунктах із вищим рівнем розвитку інфраструктури та послуг, а з іншого – саме у ЗВО студенти мають більше можливостей використання комп'ютерної техніки, необхідної для якісного навчання.

У цьому сегменті можна простежити паростки соціальної ексклюзії, тобто виключення досить великої частки молоді (переважно з сільської місцевості) з володіння чи доступу до Інтернет-ресурсів. Пандемія загострила проблему рівного доступу до освіти у віддалених сільських населених пунктах із обмеженим доступом до Інтернет-мережі та з відсутністю матеріально-технічної бази для такої форми навчання в сільських школах і вдома.

Таблиця 2

**Розподіл відповідей студентів на питання: «Якою мірою Ви задоволені ...»
(% до тих, хто відповів)**

	Задоволені	50% / 50%	Не задоволені	Важко відповісти
Якістю Інтернет-зв'язку для навчання	57	21	18	4
Роботою онлайн- платформ для навчання	45	29	20	7
Наявністю вдома техніки для навчання	65	20	13	2

Наявність певних проблем із соціальним виключенням чи обмеженням серед усіх категорій молоді пов'язана також із тим, що підготовка до навчального процесу передбачає придбання бодай одного із

девайсів, тобто багатофункціональних пристроїв (ноутбук, планшет, мобільний телефон із розширеним екраном тощо). Серед опитаних 71% школярів та 83% студентів задекларували володіння планшетом або ноутбуком. Звичайно, це можна зрозуміти з огляду на специфіку підготовки молодих кваліфікованих кадрів у вищій школі та на характер їхньої життєдіяльності, на вікові переваги перед школярами, але головна причина цього, очевидно, полягає у доступності вищої освіти здебільшого для жителів міст та вихідців із заможних родин.

Серед інших проблем організації навчального процесу в дистанційному режимі студенти говорили про те, що багато ЗВО були дезорієнтовані запровадженням такого режиму на його початковій стадії, наслідком чого були збої у графіках проведення занять, невчасне надсилання студентам навчальних завдань та пояснень вимог викладача. Навчання посеред першої хвили пандемії коронавірусу, на думку студентів, перестало бути плановим, а навантаження надмірним (близько половини відповідей).

Учасниками ФГД також було наголошено на складність налагодження графіку роботи, зокрема і через те, що в освітньому закладі навчання могло відсунутись у часі на 2-4 тижні, бо адміністрація не вірила у довгу тривалість карантину; через відсутність єдиного прийняттого підходу до організації навчання тощо. Значна доля критичних зауважень студентів була скерована до тієї частини викладачів, яка, за виразом респондентів, «перестала навчати». Це проявлялося у тому, що деякі викладачі надавали студентам лише назви тем для самостійної роботи, тести без пояснення алгоритму їхнього виконання, проводили онлайн-заняття щоразу на різних платформах із запізненнями надання лінків до них тощо.

Ось деякі висловлювання учасників фокусованих групових дискусій про онлайн-навчання (тут і далі цитуємо мовою оригіналу).

«Так, у нас були відеолекції, але переважна частка студентів не ходить на них або не слухає. Наприклад, якщо ми пишемо екзамен або це якусь роботу, то нам скидають завдання і приклади, і вчитель не дивиться, що ти можеш написати» (студент I курсу, ЗВО III-IV рівня акредитації, м. Полтава).

«У мене все було важко тому, що я вчуся в педагогічному університеті. Наш університет думав довго, що ми швидко вийдемо з карантину. Так ми 2 місяця сиділи без дистанційного, а потім на початку травня всі предмети нам скинули в один день, і ми почали їх виконувати. От так дуже цікаво було. Ну, екзамени пройшли дуже легко, державний екзамен ще легше» (студент V курсу, ЗВО III-IV рівня акредитації, м. Рівне).

«Звичайно, у дистанційного навчання є свої плюси і мінуси, але мені сподобалося те, що мені не треба жити в гуртожитку, я прокидаюся за 5 хвилин до пари і можу включити швидко ноутбук, зайти, послухати, відповісти і все. Це мені було класно» (студентка III курсу, ЗВО III-IV рівня акредитації, м. Гадяч).

«Во время карантина я понял, что когда ты обучаешься программированию, то не имеет значения, в каком колледже или университете ты учишься. Программированию ты научишься самостоятельно, в колледже ты этому не научишься, там очень старая программа, и ты учишься очень медленно. Я пошел в колледж связи и уже жалею об этом потому, что там надо учиться, чтобы тебя не выгнали, а стипендию платят точно так же, как у остальных» (студент I курсу, ЗВО I-II рівня акредитації, м. Київ).

Зазначимо, що висловлені студентами критичні зауваження виявили адекватне розуміння ними причин наведених труднощів і бажання великої частки опитаних продовжувати навчання у ЗВО надалі. Ця теза аргументується нами тим, що респонденти з числа студентської молоді пропонують слушні заходи щодо оптимізації дистанційного навчального процесу. Так, в умовах продовження цілковитого або часткового онлайн-формату навчання, на думку студентів, найбільшою потребою є збереження та надання студентам відеолекцій з тих чи інших предметів (61%), а також посилення комунікації між викладачем та студентом (51%). З погляду опитаних, це дозволить молоді, з одного боку, бути більш гнучкими та переглядати інформацію у вільний час для повторення навчального матеріалу, а з іншого боку – краще структурувати навчальний процес та внести визначеність у життя студентської аудиторії. Для неї важливо, щоб лекції/семінари проводились за чітким розкладом, щоб ані викладачі, ані студенти не мали можливості «онлайн-пропусків», оскільки такі умови погіршують якість викладання та засвоєння навчального матеріалу.

Наведемо ще декілька висловлювань учасників фокусованих групових дискусій про онлайн-навчання.

«Дистанційне навчання – це дистанційне навчання: ти не так сприймаєш всю інформацію, не так все розумієш. Ти більше навчаєшся сам, ніж тебе навчають. Я навчаюсь на медичному, то було важко готуватись до заняття, треба було дивитись якісь відеоуроки, відеороліки; в цьому є мінус. А плюс у тому, що більше навчаєшся сам і

дізнаєшся більше, ніж тобі потрібно» (студентка III курсу, ЗВО I-II рівня акредитації, м. Кобеляки).

«Об измененях, как мне кажется, говорит пока достаточно рано. Потому что непосредственно преподаватели еще сами стараются подтянуться к онлайн-образованию. Они сами еще не понимают, чего требуют от студентов, что нужно получить в результате. Многие преподаватели не знают, что с нами делать. Они пытаются держаться за старую форму обучения. И это выглядит смешно, с одной стороны. С другой стороны, немного печально. Но все-таки, как по мне, со временем все изменится» (студент V курсу, ЗВО III-IV рівня акредитації, м. Одеса).

«Взагалі все стало набагато краще тому, що викладачі освоїли ще краще Інтернет, Google Meet, з нашого факультету дуже добре освоїли. Загалом було нормально, здавати сесію виявилось складно тому, що було дуже багато завдань, було важко і викладачам, і нам» (студентка III курсу, ЗВО III-IV рівнів акредитації, м. Рівне).

«Незвично. Дуже багато у кого не було доступу до Інтернету, багато викладачів не знали взагалі, як працювати в тій системі. Відкладалося все це у часі. Практичніше просто було з навчанням тому, що викладалися найбільш головні теми. Але погано те, що пропускали інший матеріал, який певною мірою є все одно важливий» (студент II курсу, ЗВО III-IV рівня акредитації, м. Ужгород).

Вимоги щодо онлайн-навчання шкільної та студентської молоді мають певні відмінності. Зокрема, для студентства більш важливо, щоб педагогічний персонал закладу вищої освіти мав достатньо знань та компетенцій у використанні онлайн-платформ навчання (45% проти 38% школярів), щоб був забезпечений технікою та доступом до неї, а також щоб лекційні та семінарські заняття проводились регулярно і навчальний матеріал викладався повноцінно, а не фрагментарно. Студенти більш зацікавлені у перманентній комунікації із викладачами (51% проти 40% школярів), у збереженні всіх лекційних/семінарських занять у відеоформаті (61% проти 55% школярів). Такий запит серед опитаних можна пояснити відсутністю уніфікованого підходу в організації навчального процесу, що призводить не лише до зниження рівня засвоєння знань, але й впливає на загальні настрої молоді її сприйняття української системи освіти.

У межах дослідження було також проведено глибинні інтерв'ю із фахівцями та фахівчинями у сфері молодіжної політики. На їхню думку, коронавірусна пандемія, спричинена COVID-19, негативно вразила сферу формальної освіти, причому більшою мірою заклади середньої освіти, ніж заклади вищої освіти I-IV рівнів акредитації.

Висновки

Результати досліджень, у тому числі здійснених нами, демонструють, що під час першої хвилі пандемії, запровадження дистанційного навчання в повній чи змішаній формах студентство виявилось більшою мірою адаптоване до навчального процесу, ніж шкільна молодь. Проте загальна оцінка онлайн-навчання студентів з усіх регіонів країни була ближче до негативної, ніж позитивної. Аналіз окремих показників освітнього процесу, наприклад пояснення навчального матеріалу викладачами, налагоджений механізм взаємодії між педагогічним персоналом та студентами тощо, демонструє, що зумовлена карантинном діджиталізація навчання радше фруструвала функціонування інституту освіти у формальних закладах, аніж дозволила бути на докарантинному рівні. Безумовно, кризові ситуації змінюють усталені практики людини, в тому числі серед такої вікової групи, як молодь, яка є більш відкритою до нововведень. Зокрема, у мотивації до навчання, легкості сприйняття навчального матеріалу, володінні комп'ютерною технікою для навчання, безперервному доступі до Інтернету студенти продемонстрували вищий рівень адаптованості до форс-мажорної ситуації в освіті порівняно зі шкільною молоддю. Разом із тим негативний вплив карантинних обмежень не зміг викликати ані бажання студентської молоді залишити навчання, ані спричинити її масовий виїзд за кордони країни. Попри масу критичних зауважень, студенти активно обговорювали ситуацію, що склалася, і висловлювали пропозиції щодо мінімізації негативного впливу пандемії на освітній процес. Відмінності у судженнях студентів та школярів були помітними, але, за певними винятками, не мали вагомозого значення.

Вважаємо, що для уникнення подальших негативних впливів на ситуацію в освіті необхідні певні дії з боку основних суб'єктів вітчизняної освітньої системи.

Так, Міністерство освіти і науки України, обласні держадміністрації, профільні комітети Верховної ради та органів місцевого самоврядування мали б забезпечити своєчасне реагування на виклики у сфері освіти, надавати більш чіткі, покрокові настанови, рішення для закладів формальної освіти. Перед національним масштабуванням своїх пропозицій зазначені установи мають здійснювати пілотажні експерименти, спрямовані на визначення ефективності/неефективності пропонованих рішень, проводити аудит планових фінансових видатків на освіту, щоб мати можливість перерозподілу видатків із огляду на пандемію тощо.

Заклади вищої освіти мають чітко налагоджувати процес дистанційного навчання, забезпечуючи його онлайн-платформами, визначаючи формат викладання та критерії оцінювання завдань, ведення звітності тощо. Також актуальним постає робота «гарячих ліній» при закладах вищої освіти (у разі, якщо виникнуть ситуації несправедливого ставлення, неповаги як до викладачів, так і до студентів тощо).

У час карантину збереження якості навчального процесу можливе за наявності налагодженого зворотного зв'язку між усіма суб'єктами освіти: студентами, викладачами та адміністрацією вишів.

Якщо говорити про вдосконалення методології та методики здійснення подальших досліджень з проблематики онлайн-освіти, можна запропонувати таке. По-перше, емпіричні виміри стану системи освіти слід робити не спорадичними, а повторюваними, оскільки це дає змогу поглибити соціологічну аналітику, уточнити виявлені тенденції та визначати динаміку процесів адаптації молоді до освітнього середовища, що змінюється. По-друге, подібність отриманої соціологічної інформації стосовно оцінок молоді, що навчається, онлайн-освіти спонукає до урізноманітнення застосовуваних методів емпіричних досліджень. Як приклад, можна запропонувати комбінацію традиційних (здебільшого вербальних – кількісних і якісних) та новітніх (переважно невербальних – візуальних тощо) методів, оскільки вербально висловлені судження дуже часто є далекими від реального стану речей. Триангуляція методів дозволить більш точно діагностувати стан досліджуваної проблеми і здійснювати прогностичну функцію соціології як науки. По-третє, у дослідженні громадської думки молоді важливо почути й думку представників того середовища, в якому відбувається життєдіяльність (в нашому випадку – навчання) молодого покоління. Тому до експертного кола варто залучати тих, від кого навпрост залежить функціонування оточуючого молоді середовища (в нашому випадку – викладачів, представників адміністрації ЗВО, фахівців з мережевих освітніх технологій та ін.). По-четверте, українським соціологам (чи то в індивідуальній формі, чи у форматі тимчасових дослідницьких груп) варто активізувати пошуки міжнародних партнерів у проведенні крос-національних досліджень та обміну досвідом переходу на онлайн-навчання. Бажаним є систематичне здійснення такого гатунку досліджень, що дає змогу виявляти тенденції та увиразнити динаміку оволодіння новими інтерактивними та інтерсуб'єктивними формами проведення навчальних занять, розповсюджувати їх серед шкільних вчителів, університетських викладачів та інших реципієнтів освітніх послуг.

Література:

1. European higher education in the Covid-19 crisis. September, 2020. Brussels. URL: https://eua.eu/downloads/publications/briefing_european%20higher%20education%20in%20the%20covid-19%20crisis.pdf
2. Impacts of the COVID-19 Pandemic on Life of Higher Education Students: A Global Perspective. Basel, 2020. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12208438>
3. Schools During the COVID-19 Pandemic: Sites and Sources of Community Resilience. Edmond J. Safra Center for Ethics, Harvard University 2020. URL: <https://ethics.harvard.edu/files/center-for-ethics/files/20schoolsduringpandemic2.pdf>
4. Wise global education barometer: youth perceptions on their education and their future. Paris, 2020. URL: <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/publication/documents/2020-01/wise-global-education-barometer-2020-ipsos-report.pdf>
5. Опитування громадської думки у всьому світі: COVID-19, ставлення до вакцин, 2020 рік. URL: https://kiis.com.ua/materials/pr/20211202_Gallup_Covid/Covid&Vaccines_final_2.pdf
6. Аналітична довідка щодо організації дистанційного навчання у закладах загальної середньої освіти в умовах карантину // Державна служба якості освіти в Україні. URL: <http://www.sqe.gov.ua>
7. Дослідження стану реалізації дистанційного навчання в Україні // Центр інноваційної освіти «Про.Світ». 2020. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Research2020_ProSvit_MF1.pdf
8. Освіта і пандемія: що українці думають про дистанційне навчання та як оцінюють ЗНО // Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/osvita-i-pandemiia-shcho-ukraintsi-dumaiut-pro-dystantsiine-navchannia-ta-iaak-otsiniuiut-zno>
9. Коронавірус та освіта: аналіз проблем і наслідків пандемії // Cedos Аналітичний центр і спільнота. 25.11.2020. URL: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-ta-osvita-analiz-problem-i-naslidkiv-pandemii>
10. Як живе молодь України у час COVID-19? 18 листопада 2020. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/COVID-19-impact-on-youth-in-Ukraine.html

ЧТО ДУМАЮТ СТУДЕНТЫ ОБ УКРАИНСКОМ ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19

Черниш Наталья Иосифовна – доктор социологических наук, профессор кафедры социологии Львовского национального университета имени Ивана Франко, ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина, e-mail: nchernysh@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1638-8639>

Приходько Тетяна Олександрівна – студентка PhD программы «Социология» Львовского национального университета имени Ивана Франко, ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина email: tpryhodko25@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4076-190X>

В статье осуществлен анализ результатов ряда эмпирических исследований модификации мировой и отечественной систем образования в ситуации пандемии COVID-19 и введения карантинных ограничений, включая переход на дистанционное обучение. Сделан вывод о дисперсном несистематическом характере этих исследований, а в условиях Украины – об их недостаточной репрезентативности из-за использования онлайн-методов, сосредоточенность на изучении состояния среднего образования. Проанализированы данные комплексного репрезентативного исследования «Как живет молодежь Украины во время COVID-19», проведенного при участии одного из авторов статьи. В публикации изложены презентация и интерпретация полученных в ходе этого исследования результатов, касающихся отношения молодежи, в том числе студентов, к изменениям в образовании в период первой волны пандемии в апреле-июне 2020 г. Выявлены главные тренды оценочных суждений опрошенных, проанализирован индивидуальный опыт адаптации студентов к новым условиям обучения, а также их представления о возможностях в этой сфере. Подчеркнуто, что опрошенные студенты констатируют факт недостаточной подготовленности системы высшего образования страны к новой форс-мажорной ситуации, проведению обучения в дистанционном формате, а также говорят о неготовности части студенческой молодежи к новым условиям организации учебного процесса. Отмечены проявления социального неравенства в получении качественного образования ее реципиентами. В то же время подчеркнуто, что уровень негативного воздействия пандемии на образование был самым низким именно в системе высшей школы; студенты вузов продемонстрировали достаточно высокую степень адаптации к новым условиям обучения. сформулирован ряд предложений, направленных на улучшение качества учебного процесса в ситуации вероятных новых вспышек COVID-19.

Ключевые слова: пандемия COVID-19, высшее образование Украины, карантинные ограничения, дистанционное обучение, общественное мнение студенческой молодежи, социальное неравенство в образовании.

References:

1. European higher education in the Covid-19 crisis. September, 2020. Brussels. [online]. Available at: https://eua.eu/downloads/publications/briefing_european%20higher%20education%20in%20the%20covid-19%20crisis.pdf
2. Impacts of the COVID-19 Pandemic on Life of Higher Education Students: A Global Perspective. Basel, 2020. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12208438>
3. Schools During the COVID-19 Pandemic: Sites and Sources of Community Resilience. Edmond J. Safra Center for Ethics, Harvard University 2020. [online]. Available at: <https://ethics.harvard.edu/files/center-for-ethics/files/20schoolsduringpandemic2.pdf>
4. Wise global education barometer: youth perceptions on their education and their future. Paris, 2020. [online]. Available at: <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/publication/documents/2020-01/wise-global-education-barometer-2020-ipsos-report.pdf>
5. Public Opinion Polls Around the World: COVID-19, the Attitudes towards Vaccines, 2020. Kyiv [online]. Available at: https://kiis.com.ua/materials/pr/20211202_Gallup_Covid/Covid&Vaccines_final_2.pdf [in Ukrainian]
6. Analytical report on the organization of distance learning in general secondary education during the quarantine [online]. Available at: <http://www.sqe.gov.ua> [in Ukrainian]
7. The Study on the State of Distance Learning Implementation in Ukraine. Kyiv. Centre of Innovational Education «Pro.Svitor» [online]. Available at: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Research2020_ProSvit_MF1.pdf [in Ukrainian]
8. Education and the Pandemic: What do Ukrainians Think about Distance Learning and How do They Estimate ZNO. The Razumkov Centre [online]. Available at: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/osvita-i-pandemiia-shcho-ukraintsi-dumaiut-pro-dystantsiine-navchannia-ta-iak-otsiniuiut-zno> [in Ukrainian]
9. The COVID-19 time and Education: the Analysis of Problems and Consequences of the Pandemic. Cedos. Think tank and community [online]. Available at: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-ta-osvita-analiz-problem-i-naslidkiv-pandemii> [in Ukrainian]
10. How Does Ukrainian Youth Live in the Times of COVID-19? 18 November 2020. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/COVID-19-impact-on-youth-in-Ukraine.html [in Ukrainian]